

УДК 811.161.2'38

ІДЕАЛЕМА «СВІЙ – ЧУЖИЙ» У МОВОМИСЛЕННІ УКРАЇНСЬКОГО МІГРАНТА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ А. ЧАПАЯ «ПОНАЇХАЛИ»)

БИБИК
Світлана Павлівна,

доктор філологічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу стилістики, культури мови
та соціолінгвістики Інституту
української мови НАН України,
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ,
01001;
E-mail: sbybyk2016@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9765-497X

Svitlana
BYBYK,

Doctor of Philology, Leading
researcher of the Department of
Stylistics, Culture of the Language
and Sociolinguistics Institute of the
Ukrainian Language of National
Academy of Sciences of Ukraine,
4 Hrushevskyi St., Kyiv 01001, Ukraine;
E-mail: sbybyk2016@ukr.net

У статті представлено лінгвокогнітивний аналіз сучасного прозового твору. Основу методики дослідження становить визначення трьох концептуальних ліній, які презентують ідеалему «свій – чужий» із погляду само-, взаємооцінки персонажів. Ці лінії є одним із різновидів текстових стилістичних парадигм, що складаються за асоціативно-образним і семантико-стилістичним принципами (мікрогрупи, субгрупи), відбивають ідеї та мотиви мовотворчості автора. Показано стилістичне навантаження загальноживаної лексики – назв осіб за спорідненістю, за національною та етнічною належністю, за родом занять, за територіальною належністю, епітетів-кольороназв. Відзначено семантико-граматичні та стилістичні зміни в дієслові «понаїхали», в іменниках «мама», «сирота», в особових та присвійних займенниках. Закцентовано увагу на варваризації, вульгаризації мовомислення покоління батьків та дітей, на лінгвософії поляризації членів родини за мовними, часово-просторовими ознаками.

Ключові слова: мова сучасної української прози, ідеалема, концепт, назви осіб, вторинна номінація, епітет, варваризм, вульгаризм, жаргонізм, сленгізм.

Відомий завдяки високому рейтингу в конкурсі «Книга року ВВС» (2016 р.) роман «Понаїхали» Артема Чапая (справжнє ім'я автора – Антон Водяний) – це соціальний портрет наших сучасників-українців. Усі сюжетні лінії за своїм асоціативно-образним наповненням тяжіють до ідеалами «свій – чужий», яка реалізується в тексті через кілька концептуальних асоціативно-образних ліній: «Я і вони у світі», «Я і ми в Україні», «Я і мій світ». І це не випадково, адже «я»-центричне сприймання світу вимагає моделювання таких конкретно-чуттєвих словесних образів, які б оприявнили мовомислення українських мігрантів, що опиняються чи то в Америці, чи то в Росії, чи то в Італії...

Вербалізатори концептуальної лінії «**Я і вони у світі**» є базовими в розгортанні художнього потрактування глобальної проблеми міграції та соціально-культурної, психологічної адаптації людини в іншому середовищі життя – «чужому» природному, «чужому» мовному, «чужому» культурному.

Персонажам чоловічої статі з погляду «я»-центризму, «я»-розуміння автор дає функцію характеризувати усіх чужих як таких, що «понаїжджали». Нагадаємо, що виділене дієслово означає 'приїхати в яке-небудь місце, зібратися в якомусь місці; прибути куди-небудь для постійного проживання'. Звичне для розмовно-побутової мови слово «понаїхали» закріпилося в суспільній напівофіційній мовній практиці та за останні два десятиліття здобуло додаткові конотації – негативну емоційну і соціально-психологічну, екзистенційну як оцінку скупчення чужих людей у звичному для «своїх» середовищі життя: *Хм. **Понаїхали** тут і качають права; А у Кривому Розі у нього родичі якісь, раніше **понаїхали** [у Москву – С. Б.].*

На позначення людей, які є небажаними «гостями», вживається і віддієприкметниковий суржикізований субстантив «понаїхавші», варіант «понасхавші»: *А як Білий попробував заговорити, що нада в натурі боротись із **понасхавшими**, загнали його; **Понаїхавшого** не щовечора ввіймаєш, а кіоски завжди поряд.* Концептуально навантажений і окаянізм – стилізована під органічну російську зредуковану вимову назва зазначеної дії: – *Эй, куда прешь, по-од ноги с'три, – звернувся до нього корінний москвич, який щодня добирався на роботу*

елетричкою з Твері. І тихше виплюнув: – **П'наехали**, прохода нет; – **Понаехали!** Когда-то и до вас доберемся. А пока ти***й вонять к себе в Хохляндию, – ще раз копнули по ребрах, але втівсили. – И считай, что тебе повезло. Был бы чуркой, ваще бы зарыли.

Оказіональні особові форми минулого часу *понаїхав*, *понаїхала* сприймаються як напівсубстантиви щодо будь-кого з тих багатьох, хто є «чужим» на «своїй» території, хто вирізняється національними чи расовими ознаками: *Володя колись пробував тролити Сергія: а нічо, що у твого Айрон Мейдена чи як там його, батя понаїхав у Москву?; Понаїхав тут і будеш до наших тьолок лізти?; Тільки тьолці його хустку обірвав. Приїхала до нас, то живи по-нашому.*

Ядерне поняття «понаїхавші» в широкому контексті роману А. Чапая здобуває ряд синонімічних відповідників з узагальненою семантикою – від стилістично нейтральних *мігранти*, *заробітчани* (*Бусики з дому, якщо не везуть заробітчани, їдуть практично без вантажю: ну що можна передати з дому? Хіба фотографії онуків, які так швидко ростуть. Ну, трохи ліків. Фарба для волосся, подібні дрібниці*), *нелегали* (*Оля згадає історії з наших газет про нелегалів з Азії чи Африки; Наші люди, такі прекрасні, стали інтелектуальним і трудовим фондом для Європи. А тим часом наша країна потерпає від напливу нелегалів!*) до зневажливих, як-от: *Білий заохочував Кокоса, давав йому списки з адресами кіосків, які належали неруським чуркам; Він не боявся ходити навіть у райони, де жили всякі хачі. Після кількох зіткнень і хибної тривоги Сергій зрозумів, що кавказці сприймають його за свого.*

Наприкінці твору один із головних персонажів, захищаючи своє життя як заробітчанина в Росії, пояснює поліцейським свою національну належність так: – **Укра-а-аинец**, – *протягували менти з наголосом на «а» й гортали паспорт. – А прописочка есть? Сергій почув: – Чурка конченая. І спробував порятуватись: – Я не чурка. Я свой, свой! Його почувли: – Какой свой? – Славянин. Паспорт, паспорт в кармане!* Адаптація відбулася – змінена мова спілкування, змінилося національне самоусвідомлення: вже це не «я»-українець, а людина-

слов'янин, протиставлена темношкірим народам південно-східної частини Східної Європи.

Хоча перші з наведених синонімів у загальномовному значенні справді стилістично нейтральні, але в контекстному – ні. Вони здобувають у сумно-ліричному авторському твердженні відповідну конотацію, розширюється і їхня контекстуальна синонімія за участі вторинної номінації (*народ, співвітчизники, наші люди, інтелектуальний і трудовий фонд Європи, наш цвіт*), пор.: *Клеотливими клинами відлітають з рідної землі мігранти й заробітчани, й довго ще чувається, наче з далечини лине їхня тужна журавлина пісня.*

Колись співвітчизники скажуть про них: «Нашого цвіту – по цілому світу». Може, й не саме цими словами, але точно скажуть. А поки що їх оплачуть, бо рідна країна не могла втримати, не вміла цінувати той цвіт.

Мудрий та мужній народ перед лицем зубожіння найбільше цінує своїх дітей, бо вони – майбутнє народу. Матері жертвують найціннішим – можливістю бути поряд із дитиною. Батьки розлучаються зі своїми синами та дочками, яких так люблять. Але чи можна звинуватити матір, чи можна звинуватити батька, котрі не хочуть, аби їхня дитина все життя зазнавала приниження злиднями й голодом?

Міркування автора про буття мігрантів супроводжує нове протиставлення: інтимізованого займенника «ми» внутрішньому «я» конкретного мігранта. Адже ті, що виїхали на заробітки – це ті старші із сучасних поколінь, які, як їм думається, працюють в ім'я тих, хто лишається в Україні, – дітей: *Ми, старші, вже якось добудемо. Ми віддамо все заради наших дітей. А наші діти хай уже трохи перетерплять – зате виб'ються в люди. Хай діти отримують шанс на гідне майбутнє.*

Концептуальна лінія «Я і вони у світі» актуалізує інтимізувальну стилістичну функцію займенника «наш», усе означене ним маркує точку оцінки «іншого», «чужого». Протиставленими стають у широкому контексті «наша країна – країна перебування персонажа» (*І міністр внутрішніх справ розповідає, як нашу країну перетворюють на відстійник для нелегалів, які не доїжджають до Шенгену*); «наші рослини –

рослини іншої країни» (*Праворуч по віалі Вольтурно росли велетенські сосни, які від наших відрізнялися круглими кронами. Дуже гарно, але по-чужому. Сумно*). Ця інакшість викликає у персонажа-мігранта пригнічене психологічне відчуття, дискомфорт. Виняток – бруд, бруднота, сміття, які ототожнюються з рідним: *Потім Юра вечір і півночі чекав на пересадку у Х'юстоні. Далеко від станції не відходив. Станція брудна, як у нашому райцентрі*.

Уживання субстантива «наші» на позначення українців в інших країнах – це також стилістична ознака роману А. Чапая. У такому разі *наші* протиставлені іншим, зокрема й корінному населенню (*Триповерховий коричневий будинок. У п'ятикімнатній квартирі живуть п'ятнадцятеро наших. Бригада з Косова*), іноземцям-мігрантам, яких *наші* почасти сприймають негативно, зневажливо іменуючи ці: *Наші так не поводяться! – Як так? – Ботанти. От буде Білий Сад переповнений цими*.

У романі «Понаїхали» особливо зацентовано увагу на мовному питанні, на сприйманні чужої мови в іншомовному середовищі, де опиняються персонажі-мігранти. Говорити українською – означає говорити рідною мовою навіть там, де тебе не зрозуміють, але ти мусиш вербалізувати себе, свої думки, почуття, емоції, своє ставлення, бо інакше ніяк, говорити своєю мовою в чужомовному середовищі означає не втрачати себе самого: – *Через терни до зірок, – сказав Юра. Він сказав це крізь зуби й по-нашому, бо пояснювати культурні конотації ламаною англійською було б надто довго, та й усе одно Ельвін не зрозумів би*.

В аналізованому творі при перевазі української («нашої солов'їної»), стилістично навантажені ще англо-, італо- та російськомовна побутові стихії, а то й мова жестів (*Трохи побазарили ламаною сумішню кількох мов, а більше жестами. Мейдин, правда, тримався на відстані, щоб якошо, я не з ним*). Заробітчанин Юра в Нью Орлеані зачудований англійською, яку він знає не дуже добре: *Ух, яка у нього мелодійна, ритмічна мова. Ніби співає. Ваша мова солов'їна! Це тобі не мій акцент. Москову ін'яз. Він прислухається до вимови й може ідентифікувати корінного американця і мігранта: Ельвін мислив*

іспанською й перекладав свої думки на погану англійську. Так само мовну специфіку відразу зауважує його дружина Ольга, яка їде на заробітки до Італії: – *Олга? – з наголосом на другий склад сказав молодий чоловік і простягнув руку. – Роберто; Роберто, чорнявий молодий чоловік, заговорив швидко-швидко, Оля нічого не розуміла, тільки блаблаблаці-коноці-парляці. Стільки шиплячих. Оце – милозвучна італійська? Бо всі ще від школи знають, що наша солов'їна друга за милозвучністю після італійської.*

Автор роману «Понаїхали» загострює проблему варваризації української мови, мовомислення українців нашого часу, однією з причин яких є спорадичне заробітчання. Тому не встигає «перемкнуту мовний код» Юра, який тільки-но приземлився в Росії (– *Эй, по-од ноги с'три! – почув він. – Соррі, дьюд, – сказав Юра. – Че?*). З мовою він засвоює соціокультурні кліше, життєві сентенції: **Як мене навчили в Америці, лет байгонз бі байгонз. Що минуло, того не повернеш.**

Не оминув А. Чапай і своєрідності вимови західних та східних українців, яку особливо помічають персонажі під час міграційних переїздів: – *А чо так криємось? – Сергій показав на пластикову пляшку. – Так мусора ходять. Останнє слово гуцул вимовив так: хогет; – Хлопче, який зараз руфінг? – сказав Юрі вусатий дядько. Навіть у слові «руфінг» відчувається западенський акцент.*

Із мовою у свідомості мігранта-заробітчанина вкорінюються відповідні комунікативні, ціннісно-аксіологічні, соціально-економічні стереотипи, які автор доносить читачеві у невластивій мові. Почасти американізм дублює український відповідник: *Юра перейшов по мосту над коліями по Північній Клеборн. Починався Дев'ятий округ. Ninth Ward; Тепер Новий Орлеан знову the murder capital of the USA: місто з найбільшою, у пропорції до населення, кількістю вбивств; На Конгрес Стріт із приходом тепла почався волонтерський сезон. Повертаючись із Блюз Бару, Юра спав кілька годин, а тоді вставав прибирати порожні будинки, знищені повинню. Процедура називалася gutting, від слова gut, кишка, і справді нагадувала чищення кишок зсередини. Мотлох, підтоплений та перевернутий водою минулої осені, за зиму*

підгнив; Після робочого дня на автотранспортувачі Баррі виконував замовлення як тесля. Юра тепер став *carpenter's helper*, помічник теслі; Жодного расизму, просто місцеві чорношкірі проли не могли собі дозволити працювати **фул-тайм** безкоштовно.

Так само і дружина Юри, Ольга, в Італії спостерігає чимало нового в щоденній культурі, відзначає звичність для італійців певних предметів, реалій, що мають специфічні назви: Бруна привезла матері кросівки та дві палки, схожі на лижні. **Це називалося nordic walking. Гуляти з палками**; 3 роботи Бруна повертається у хату в Равенні, де албанська служниця вже наготувала дітям Бруни **бориц** – чи як ото у них, **мінестра**; – А у мене через два місяці якраз **пермессо ді соджорно** закінчувалось, – із жахом розширив очі заправник. – Пішов на першу-ліпшу роботу. І то, хлопче, тежко тут мужику роботу знайти. Якщо тобі жінка не помагає – нічо у тебе тут не вийде.

Отже, текст роману «Понаїхали» має просвітницьке навантаження, він занурює читача в побутову лінгвокультуру народу, який дає засоби до життя, а разом із тим мимоволі нав'язує українству свої реалії, свій лексикон, свої комунікативні кліше. Почасти в головах персонажів утворюється мовний колаж (макаронічне мовомислення): вони не знають напевне, коли в них актуалізуються ті чи ті знання з пістрявого мультикультурного середовища, яке руйнує «я»: ...щастя кришиться. Кришиться. Розпадається. **Things fall apart**, Ельвін. **El undo cae, yo caigo. Dejala que caiga, puta mierda**. Нормальок я научився від тебе? Ха-ха. Де там ваша морена? Хай твої від неї вийдуть. Давай ще по одній. Фух. Водяра водярою цей їхній **бурбон**. Все. Пішов. **Гутен таг, фройляйн**.

Один із центральних персонажів – мігрантка Ольга – усіх чужих сприймає стилістично нейтрально як незнайомців (*На набережній Оля відчула сильні запахи рослин. Багато різних запахів. Густо-насичені, присмні – але всі незнайомі*).

Ідеалема «свій – чужий» вербалізована в цій концептуальній лінії і за допомогою ключових епітетів, виражених прикметниками на позначення ознаки за місцем народження /

проживання, як-от: тернопільський, косівський, вижницький – італійський; лос-анджелеський – московський (*Після лос-анджелеського, московський аеропорт нагадував вокзал у Білому Саду*).

Ще одна концептуальна опозиція – це «чисте – брудне». Так само, як і попередні контрастні прикметники, ці означення мають різну оцінну функцію: сприймання брудного на чужій землі передає загальний емоційний стан самотності й ворожості до чужоземного (*Юра їхав у Новий Орлеан перекладними Грейхаундами. З ним їхали переважно негри та мексиканці. Верещали діти. В одному з автобусів було **наригано** посеред проходу. Всі переступали через зелену калюжу; **Брудний** вагон, штин. Вдома, в **чистоті** та при жінках, не сидиться їм; Коли Сергій підсів у вагон **забацаного** поїзда на Москву, заробітчани з Західної були вже розігріті*). При цьому бруд у власній країні протиставлений чистоті на чужині, яка дає заробіток, хоч і нелегкий: *Сергій плюнув на сходи. Ну і **засраний** у Кокоса під їзд; Що не так? Що шкребе зсередини? А! **Будинки не облуплені, дахи не провалені, дерева не повалені, електричні дроти цілі, не захаращені тротуари, нема запустіння** – на відміну від тих районів Нового Орлеану, до яких Юра звик*.

У романі наскрізним є контраст білого й чорного у прямому та переносному значенні: протиставлені білий і чорний, сірий день як маркер психологічного стану персонажа (*Він зійшов на перон серед **сірого** дня. **Білим** такий не назвеш. Погода мерзенна*), біла і чорна, смаглява шкіра мігранта (*Так, дуже зручно, похмуро думав Юра. **Я білий, я зливаюсь із оточенням**. На відміну від латиноамериканців, я не стирчу, як поранений великий палець. Якось на заправці біля Lowe's ми, нелегали, обговорювали мімікрію. Всі заздрили мені, та ще одному дуже молодому хлопцю з Гондурасу – той з Карибського узбережжя, **чорний**, як місцеві чорні. Поліція не палить; Ну але **білі** різні бувають, не? Батя, хоть і поц, на вигляд був якраз арійцем, а Сергій пішов у маму: **карі очі-чорні брови**, ну і в родичів по материнській лінії: трохи **смаглява шкіра, темне волосся**. А що, і німці теж такі бувають*), райони проживання – для білих і чорних (*– Ти **сніжок**, – сказав він. – Ти приїхав у мій **чорний район** і в моєму районі ти називаєш мене брехуном*).

Отож, кольоропозначенням традиційно надано психологічні оцінні функції.

Концептуальна лінія «Я і вони у світі» актуалізує відмінності в народних традиціях святкування, зокрема персонаж-мігрант в Америці спостерігає місцевий карнавал *Mardis Gras*, Жирний Вівторок, який він і його нинішні друзі-заробітчани порівнюють із власною культурою святкування, зокрема українець – з Масляною: ***Mardis Gras, Жирний Вівторок.** Вулицею сунуло щось типу карнавальної процесії, однак це дуже умовно. Хтось у костюмах, хтось просто п'яний. Хтось іде у протилежний бік тротуаром. І какофонія: з кожних дверей реве інша музика. Кожен бар намагається перекричати сусідні. Наскільки розумів Юра, місцевий карнавал, як аналог у Бразилії чи **наша Масляна**, мав означати свято релігійних людей напередодні Великого посту. Тільки навряд чи добропорядні католички минулого отак напивались, щоб потім показувати всім, попри кого проходили, голі груди. А дарма – і Юра продовжував гвалтувати свій бідолашний голос:*

– Happy Mardi Gras folks!

У нас такого нема, – казала Юрі бразилійка, яка приходила вже четверту ніч поспіль. – У Бразилії так не роблять.

За кордонами власної країни приходиться усвідомлення «іншості» музичних уподобань, звукового тла, у якому живуть українці: протиставлені, наприклад, шансон і блюз, джаз: *Зате в Новий Орлеан я вже закохуюсь. Музика! Це не шансон у білосадських маршрутках. Юра йшов по Бурбон Стріт. Блюз із одних дверей. Джаз із інших.* Очевидно, у чужомовному середовищі дуже загострюється сенсibilізація, адже це стресова ситуація; зростає чутливість до звуків взагалі – звуків природи, звуків природної мови, звуків музики.

Ідентифікатами чужого в романі А. Чапая є назви національностей і народностей. По лінії концептуалізації «Я і вони у світі» вищу оцінку здобувають європейці (*Я ж не якась азіатка чи африканка*) та американці: *Юра їхав у Новий Орлеан перекладними Грейхаундами. З ним їхали переважно негри та мексиканці; Найсмішніше з мексиканцями та іншими гватемальцями й гондурасцями – у Новому Орлеані всіх їх без розбору називали мексиканцями.*

Концептуальна лінія «Я і ми в Україні» сформована навколо ключового концепта – *сокращонка*: – *Наши тоже дома, – кивнув брат Кокоса, який усе-таки підкрився й підслухав.* – **Сокращонка**. І не випадково це саме слово-покруч на позначення процесу скорочення робочих місць, а потім і усічення всіх соціально престижних ролей, які виконує людина-професіонал, людина як член родини. Із цим концептом асоціативно-образними лініями пов'язані всі інші лексико-семантичні, функціонально-стилістичні аксіологічно наповнені групи номінацій.

Зазначена концептуальна лінія вербалізована насамперед у назвах осіб. Усі вони з негативною конотацією, притаманною їхній внутрішній формі або набутою в контексті.

Одна з груп – це назви за видом професійної діяльності з часовим маркером, як знаки людей, сформованих до початку 90-х років ХХ ст.: *лікар, вчитель, бухгалтер, науковець*, а також *інженер*, який тепер нікому не потрібний (*Каже, що на інженера хоче йти, як батьки. Але чи треба воно зараз? Кому в цій країні будуть потрібні інженери ще через п'ять років? І хто в цій країні взагалі потрібен?*), ширше – узагальнені структури на зразок «людина з вищою освітою», «людина з двадцятилітнім стажем роботи й одним записом у трудовій книжці» (*Зразу після знайомства Оля спробувала заговорити про те, що вона – не така, як звичайні мігранти, а людина з вищою освітою, інженер*). У результаті назви осіб, дискваліфікованих в Україні через неоплачуваність праці, незапитаність досвіду, стають протиставленими назвам інших видів менш престижних професій мігрантів: *вчителька – баданте, науковець – баданте (Тернопільська вчителька, а нині італійська баданте, боялася великих європейських міст: там багато арабів і негрів)*. Як і інструменти, якими вони виконують свої обов'язки: *інтеграл, судно: Я могла піти в НДІ кібернетики. Мене кликали в НДІ телекомунікацій. А зараз. Цікаво, я візьму хоч найпростіший інтеграл? Ні, я візьму судно й піду допомагати бабі Олімпії, яка вже не може сама ходити на унітаз.*

Новим явищем для України кінця ХХ ст. стали назви осіб без виду діяльності: *Не утриманці. Тільки Олин чоловік офіційно*

працював на «Білосадмаші», а чоловік Білейчучки числився **безробітним**.

Усвідомлення особи як мігранта супроводжується негативною самооцінкою, адже ця назва входить в асоціативно-образний ряд номінацій на позначення негативних соціальних явищ: *Олю теж трохи хвилює загроза, яку несуть мігранти. Останнім часом про це багато говорять по телевізору. Он недавно сам міністр внутрішніх справ заявив: мігранти несуть із собою злочинність, наркотики й екзотичні хвороби.* У свідомості людини актуалізоване ранжування подібних собі за сортністю, тобто мірою якості: *«Ми, палестинці, навіть не третій сорт людей, а четвертий»*, – казав Алі дівчині Маші, з якою познайомився вже тут, студентом-медиком. Вона закохалась у нього.

Увесь цей ряд перемін, які спостерігає автор і транслює читачеві через невласне-пряму мову персонажа, його роздуми, розгортається потім. А на початку твору не випадково зневажливо іронічно один із негативних персонажів іменує гуманітаріїв жаргонним *гуманоїдами*, освічених – сленговим *ботани*: *Зате Володя явно інтелектом вдався. Хоч і гуманоїд. Гуманоїдами Юра іронічно називав гуманітаріїв; Вован? Та він ботан.*

Зазначені елементи соціолектів – це не лише вторинні номінації книжних назв осіб за професією і видом діяльності. Сторінки роману «Понаїхали» рясніють зневажливими, згрубілими, лайливими, суржиковими номінаціями, якими називають українці один одного в Україні: *батя*, або *мудила кончений*; до співробітниці – *матільда хитрозада*; студіє-першокурсник та ін.

Серед назв осіб за належністю до політичних течій, громадських організацій є чимало зневажливо-лайливих: *Сергій зробив міну й заговорив високим надтріснутим голосом, явно когось пародіюючи: – «Ми па-а-атріоти, а не ксе-е-енофоби»*. *Бе-е-е*. *Сьуть, як вівці. Лібераста кончені. Притому що більшість западенці. А настоящі патріоти, які шота роблять, блін, є тільки в Харкові та в Луганську. І тепер у Білому Саду, благодаря Сані; Шавками називались усякі лібераста, а особливо антифа.*

Правда, організованої антифи в Білому Саду нема, то шавками в широкому розумінні стали всі незгодні з «Білими вовками».

Мова роману засвідчує прикметні зміни в лексико-тематичній групі назв осіб за спорідненістю. Негативно забарвлене узагальнювальне словосполучення «розбита сім'я»: *Або розповідали історії про **розбиті сім'ї**. Про те, як з від'їздом такої-то **родина покотилася під укіс**. Про те, як чоловіки спиваються й починають гуляти. Про те, як діти сприймають матерів як банкомати й не цінують того, що матері для них роблять.*

Новий семантичний відтінок здобула і назва «сирота». Так, фактично це дитина без батьківського піклування. Але в нових суспільно-економічних реаліях діти ставали сиротами при живих батьках, які виїхали за кордон України, щоб заробити їм на проживання і навчання: *Живете з Володею неприкаяні. При живій матері... **сирітки**; Але все одно лишаються вечори, коли Уляна з бабусяю вдвох, а та шукає приводів пригостити її солодким, яке Уляна не любить, погладити Улянку по голові й назвати її цим **гидким словом**. **Сирітка**. Бабуся Уляни почула десь по телевізору фразу «соціальне сирітство» й тепер тулить її куди треба й не треба. А я не хочу почуватися сиротою, і не хочу, щоб мене так називали, у мене батьки є, і не називайте мене так, відчепіться.*

Так само змінилася зовнішня і внутрішня форма номінації «матір». Прикладка банкомат засвідчує відчуження між членами родин і посилення саме фінансово-економічної залежності: ***Мама-банкомат, матушка по скайпу?***

Письменник цитує вірш заробітчанки Марії Білик «Епіграма на листи від чоловіка», який засвідчує в іронічній формі також зміни у стосунках чоловіка і жінки: він висловлює вдячність за машину, за гроші, які поки що змушують його підтримувати зв'язок із дружиною:

*Добрый день, моя Марусю!
Я за тебе так журюся,
Щоб була ти там здорова
Та прислала гроші знову.
Іще скажу тобі, Машио,*

Що неважні справи наші.
 Любим добре ми поїсти,
 У ліміт не можем влізти.
 За тобою дуже скучив
 (Думаю, що в серце влучив!).
 Вдячний тобі за машину,
 Вишли гроші на бензину.
 Я у неї як сідаю –
 Кожен раз тебе згадаю.
 Тож за мене не журися
 Й ще на трохи там лишися.
 Я відважний чоловік,
 Почекаю два чи рік.
 Дуже люблю і цілую,
 Портрет з тебе вже малуюю.
 Дорога ти моя Машо!
 Яка ж сильна любов наша:
 Ти в далекому краю
 Грієш душу тут мою.

Концептуальну лінію «Я і ми в Україні» створюють також аксіологічно марковані мікроконтексти з вкрапленнями-лайками, жаргонізмами, елементами просторіччя, які характеризують вульгаризовану мову соціально неадаптованих юнаків-містян: *Ото ржачно, що китайоза начепив таке на себе. Хоть би наші його з цим значком не спалили, бо йому пиздарика. Добре, що він уже на автобус. Прощавай, Лю Сяо! Мейдин написав китайцеві на листочку «Кривий Ріг», щоб той у Дніпрі знов не лоханувся; А напарник до кінця зміни нехило напивався; Каже, у них у Пекіні батьки побогатші відправляють дітей по Оксфордах і Гарвардах, ну а середній клас, тіпа, до нас; Кокоса не було: його в табір не пустила мамка, не було дєнег на дорогу.*

Автор роману розгортає події в місті Білий Сад, назва якого актуалізує позитивні асоціації – *білий, чистий, розвинений, родючий*. Натомість усюди за принципом контрасту – негатив, знервованість у стосунках, «забруднена», груба мова. Саме місто у грошовитих «нових» хазяїв здобуває латинське «чуже»

оформлення (на обличчях!), із яким футболісти відстоюють його честь у змаганнях: *У половини хлопців теж були на обличчях футбольні фанатські хустки з написом **Bily Sad**.*

Мабуть, неவிпадково очужені, відштовхнуті від «свого» юнаки кидають і Пласт: *Може, якраз за це Білого поперли з Пласту. Валити треба, коли звідси валять такі люди. Особисто Сергія, крім усього, у Пласті давно підхарювала діяпорська мова: лежатарський спорт, кошиківка, юначки. Блллл.*

Отож, концептуалізована «сокращонка» пронизала скорочення всього СВОГО для українців в Україні.

Концептуальна лінія «Я і мій світ» не менш важлива в романі «Понаїхали». Це лінія, яка підкреслює стан самотності кожного з мігрантів. Про це свідчить і лексичне наповнення роздумів персонажів, і морфологічне оформлення фраз за допомогою заперечних часток, як-от: *Роберто поїхав. Порожньо. Самотньо. Край світу. Де я. Що я тут роблю. Не біля Юри. Не біля Сергія. Не біля Володі. Край світу. Порожньо. Холодна кімната. Шум моря. Розпакуюся ввечері. Море; Не, треба відтарабанити ці півроку й вертатися додому. Бо це не жизнь... Символами самотності стають мертві медузи на березі моря-життя, лексеми на позначення холодної вогкості житлових приміщень-кліток: *Море шумить. пляж мокрий та холодний. На нього штормом повикидало сміття. В піску гниють великі, в лікоть діаметром коричневі медузи; У будинку так само вогко, конденсат на стінах, волога постіль, холодильник робить пі-пі на себе – зате надворі благодать. Хата перетворюється на оббиту білими кахлями клітку.* І, як не дивно, – бібліотека, книжки, читання, яке оживляє думку. А якщо книжка недосяжна, то далі – розпад особистості: *Бібліотека Iron Rail розмістилась у закинутому металопрокатному цеху. Частина високого приміщення просто відокремлювалася книжковими шафами. залізна стеля була недосяжною. За імпровізованою стінкою з книжкових шаф працювала велосипедна майстерня. Звідти лунало тихе брязкання ланцюгів.**

Патрік пройшов до книжкової стінки:

– Читав Чіну Ачебе, нігерійця?

Юра заперечно хитнув головою.

– Спробуй, ось. *Things Fall Apart. Рознад. Рознад*, який починається непомітно, з невинних дрібниць, наростає й несподівано виявляється незворотнім.

Концепт «Я і мій світ» – це такий ракурс, з якого письменник змальовує міграцію українців, і не тільки у світі, а й у межах внутрішніх духовних, морально-психологічних кордонів, про що свідчить відповідна метафорика в міркуваннях-узагальненнях: *Мама, здається, втратила орієнтири; Життя між заробітками та домом прискорювалось. Минало, ніби сон. Прослизало крізь пальці.*

Маркерами «мого», «свого» є епітети, а не власні імена (!!!), на позначення місця походження мігранта, як-от: *Вижницька й косівська* жінки пішли наздоганяти мусульман. *Оля ввічливо відмовилась їти в «Карітас»: вона вранці поснідала в Червії.* Саме за такими ознаками Оля в Італії відчуває зв'язок з чимось рідним.

Персонажі поставлені автором у різні природно-географічні, мовно-культурні, економічні умови. Але всі мігранти-заробітчани стягнені трьома асоціативно-смысловими лініями ідеалами «свій – чужий», які вербалізуються через характерні номінативні, номінативно-оцінні комплекси. Саме спираючись на таку стилістичну модель, А. Чапай акцентує увагу на екзистенції сучасного українства, на трансформації мовно-культурної свідомості покоління «батьків та дітей».

Статтю отримано 21.11.2019

Svitlana Bybyk

THE IDEA OF “YOURSELF – ANOTHER” IN THE UKRAINIAN MIGRANT LEGISLATION (ON THE MATERIAL OF A. CHAPAI'S NOVEL “ПОНАІНАЛІ”)

The article presents linguocognitive analysis of contemporary prose work. The basis of the research methodology was the definition of three conceptual lines that represent the ideal of “one's own – stranger” from the point of view of self-, mutual evaluation of characters. These lines

are one of the varieties of textual stylistic paradigms, which are based on associative-figurative and semantic-stylistic principles (microgroups, subgroups), reflect the ideas and motives of the author's language. The stylistic load of common vocabulary – names of persons by affinity, by national and ethnic origin, by occupation, by territorial origin, by color epithets is shown. The semantic-grammatical and stylistic changes in the verb “came down”, in the nouns “mother”, “orphan”, in personal and possessive pronouns are noted. Emphasis is placed on the barbarization, vulgarization of linguistic thinking of the generation of parents and children, on the linguistics of the polarization of family members by linguistic, temporal and spatial features.

The concept of “Me and my world” is such a perspective from which the writer represents the migration of Ukrainians, not only in the world, but also within the internal spiritual, moral and psychological boundaries, as evidenced by the relevant metaphor in reasoning-generalizations

The characters are put by the author in various natural-geographical, linguistic-cultural, economic conditions. But all migrant workers are caught by three associative-semantic lines of the ideal of “one's own-stranger”, which are verbalized through characteristic nominative, nominally-evaluative complexes. Based on such a stylistic model A. Chapai focuses on the existence of modern Ukrainian, on the transformation of linguistic and cultural consciousness of the generation of “parents and children”.

Keywords: language of contemporary Ukrainian prose, ideal, concept, names of persons, secondary nomination, epithet, barbarism, vulgarism, jargon, slangism.